

Порекло и проблеми модерног тероризма

Приказ књиге „Тероризам“ Џонатана Р. Вајта

Др Михајло Басара, пуковник

Прво издање књиге *Тероризам* аутора Џонатана Р. Вајта у преводу Роксанде Ђировић објавила је издавач Alexandria Press из Београда. Узгред, превод и редактура захтевали су доста пажње и времена. Нема занимљивијег, нити интригантнијег наслова за све већи број читалаца које ова тема интересује као професионалце из сфере одбране и безбедности, из области медија, политичких, правних наука и, ништа мање, економских и културних сфера. На задњој корици књиге пише да је то „најпродаванија књига у Америци о тероризму, незаменљиви уџбеник на многим универзитетима, полицијским и војним академијама“. Ово је превод четвртог издања које је допуњено поглављем о „11. септембру“, Ал-Каиди, сајбертероризму и тероризму базираном на религији. Књигу препоручујемо као обавезну литературу и на нашим академијама, Војној и Полицијској. Књига је писана за оне који о тероризму желе да сазнају више, али и за оне који се против тероризма боре. И војници и полицајци и судије и правници и студенти у овој књизи откриће важна сазнања из области којима се баве.

Књига има четири поглавља, важан додаток који носи назив „Увод у речник екстремизама“ (у ствари регистар екстремистичких и терористичких група са наведеним изворима из којих их је Вајт написао и препоруком како да на Интернету свако покуша да провери колико ће се група појавити на захтев „terrorist group“) и одабрану библиографију. Свако од четири поглавља има 4–6 одељака са истом методичком структуром. На почетку одељка се наводи шта читалац треба да зна након читања одељка а на крају је садржај одељка синтетизован кроз неколико главних теза, потом неколико практичних или теоријских тема за размишљање и предлог шире литературе. Баш као што наставник структурира свој час.

Прво поглавље *Криминологија тероризма* има четири одељка. У првом одељку (*Мутантне форме тероризма*) разлажу се проблеми контекстуалног значења тероризма, наводе уобичајени контексти и промене контекста тероризма. Увођење контекста тероризма произилази, наиме, из тешкоћа да се дефинише тероризам, те је стога потребно навести специфичне околности његовог појављивања. Пежоративно одређење (набијено емоцијама), бркање страха и тероризма и промене друштвених и историјских околности најчешће прече установљаване општеприхватљиве дефиниције тероризма. Према Вајтовом мишљењу, контекстуалне чињенице које треба узети у обзир ако желимо да дођемо до што прихватљивије дефиниције тероризма јесу историја, конфликт, политичка моћ, репресија, медији, злочин, религија и специфичне форме (сајбертероризам, наркотероризам, технолошки тероризам..). Ова листа у основи је бескрајна, али ако се терористички акт не смести у свој контекст нећемо о њему добити објективну слику, поготово не дефиницију. Са констатацијом да се контексти мењају Вајт прелази на излагање типологије тероризма и неких уобичајених дефиниција. Вајт износи предности и недостатке типологизовања тероризма, посебно упозоравајући да, иако типологије могу побољшати разумевање тероризма, оне могу искривити реалност. Без друштвених, политичких и историјских услова терористички акт није могуће сагледати. Он даје шему у којој терористичке акте дели према нивоу (низак и висок) и врсти активности (криминална и политичка), а реакцију на терористички акт на полицијску и војну. Од дефиниција које је аутор расправљао у овој глави навешћемо оне које је у посебном боксу издвојио као званичне:

„Стејт департамент: Термин 'тероризам' односи се на унапред смишљено, политички мотивисано насиље над неборбеним циљевима које чине субнационалне групе или тајни агенти, а које обично има за циљ деловање на одређени аудиторијум. Термин 'међународни тероризам' односи се на тероризам који укључује грађане или територије више земаља. Термин 'терористичка група' односи се на сваку групу људи која практикује међународни тероризам, или која руководи подгрупама које практикују међународни тероризам.

Федерални биро за истраживање (FBI) дефинише тероризам као незакониту употребу силе или насиља над људима или имовином са циљем да се заплаши или на нешто присили нека влада, цивилно становништво или било који сегмент владе или становништва, да би се постигли неки друштвени или политички циљеви. Извор: <http://www.fbi.publish/terror/terrusa.html>

Тим потпредседника САД: Тероризам је незаконито насиље или претња насиљем над људима или нечијом имовином да би се постигли неки политички или друштвени циљеви. Обично има за циљ да застраши или присили на нешто владу, појединце или групе људи, или да измени њихово понашање или политику.

Уједињене нације: Терориста је свака особа која, делујући независно од знања државе, као појединац или као члан групе која није позната као званично тело или део неке нације, поступа на тај начин што уништава или оштећује имовину цивилног становништва или владе да би постигао неки политички циљ. Тероризам је акт лишавања живота или рањавања, акт уништавања или оштећења имовине цивила или владе који врше појединац или група људи који самостално делују, или влада која делује из властитих побуда или веровања да ће постићи неки политички циљ. Извор: <http://www.inlink.com/civitas/mun/res9596/terror.html>

Министарство одбране САД: Тероризам је незаконита употреба силе или насиља, претња силом или насиљем уперена против појединаца или нечије имовине да би се извршила присила или застрашивала влада или друштво, а у многим случајевима да би се постигао неки политички, верски или идеолошки циљ. Извор: <http://www.periscope.usni.com/demo/terms/10000282.html>

Обавештајна агенција Министарства одбране САД: Тероризам је унапред планирано политичко насиље над неборбеним циљевима, које врше субнационалне групе или тајни државни агенти, обично са циљем да се утиче на неки аудиторијум. Извор: <http://www.periscope.usni.com/demo/terms/10000282.html>.

На крају овог одељка аутор указује и на технике мултипликације силе коју терористи користе, а то су технологија, транснационална подршка, медијско извештавање и верски фанатизам.

У другом одељку *Индивидуално и групно понашање* Вајт прави разлику између криминалца и терористе или њихових група. Основна поука јесте да су криминалци усредсређени само на себе и нису везани ни за какву идеју, док терористи своју снагу црпе из циља за који се боре и идеологије и религије која их усмерава. Покушавајући да објасни начине на које терористи оправдавају употребу силе, Вајт полази од природне човекове склоности да прихвата оправдање које му нуди група којој припада. Целат се не пита зашто убија, војник такође. Терориста има тежи задатак – да оправдање и подршку добије од групе којој припада, а коју је друштво одбацило. Зато терориста постаје додатно мотивисан, то му је једина нада да ће бити „друштвено“ прихваћен. Оправдање се тражи, према Куперовој „доктрини нужде“, и тако што терориста може кренути да изврши своју наум тек кад поверује да нема алтернативе насиљу. Многи аутори које наводи Вајт размишљају и у правцу откривања профила личности терористе. Лакер, на пример, тврди да није могуће направити профил терористе. Џефри Рос, чије гледиште према Вајту обећава, комбинује друштвене и психолошке процесе који погодују развоју тероризма. Међу прве спадају начин на који је друштво организовано, политички и економски систем, историјски и културни услови, број невоља које становништво има и механизми за отклањање тих невоља, приступ оружју и ефикасност контратерористичких

снага. Рос тврди да модернизација, демократија и друштвена нестабилност стварају структурне услове за тероризам. Он је установио и пет психолошких фактора који делују у садејству са структурним узроцима: а) „погодне црте карактера“ (терориста показује страх, бес, депресију, кривицу, антидруштвено понашање, јак его, потребу за узбуђењем и осећај изгубљености). Уколико личност има више ових црта, вероватноћа да ће постати терориста је већа; б) фрустрација/нарцисоидност – агресија; в) склоност удруживању; г) могућности за учење; д) калкулације трошкова и користи.

У трећем одељку *Промена структуре група и метаморфозе тероризма* Вајт указује на нерешив конфликт на који наилазе терористичке групе. Оне морају да се организују по угледу на нормално друштво, да имају програм који може да привуче шире симпатије и подршку, а да раде тајно и да делују против интереса друштвеног мира и сигурности. Величина групе је важна, подршка је важна, да терористички акти не би изгледали као психопатска убиства или манијаштво. Како је присталице тешко окупити, уз све структурне и психолошке погодности, терористичке групе постају фанатичније. У погледу организације терористичких група Вајт, позивајући се на Фрејзерово истраживање, сматра да су принципи исти за све групе. Типична је пирамидална организација. Хијерархијска структура дели се на четири нивоа. Најмања група је на врху и она се бави командовањем. Други ниво чини активни кадар (они које обично зовемо терористима). Испод активног кадра налази се други по величини и најважнији део организације – активна подршка. Чланови активне подршке омогућавају терористима борбу на терену. Много више људи потребно је за подршку него за извођење операција, и много више чланова терористичких група бави се подршком него борбом. Последњу групу чине они најбројнији, пасивна подршка терористичкој организацији. Ово нису чланови групе него њени политички симпатизери. Овај типични организациони образац, иако нешто старији, одговара и данас структурама познатих терористичких група, као што су Хезболах, Абу Нидалова група, ИРА, Аум Шинрикио из Јапана и друге. Управљање терористичком организацијом мора да буде тајно, мора да се нађе логистичка и политичка подршка, мора да се спроводи обука. Адамс верује да је, поред уклањања политичких узрока тероризма, најбољи пут борбе напад на финансијске структуре терористичких организација. Као други облик организовања Вајт наводи индивидуални тероризам који се појавио у новије време. Важно је нешто учинити, њихов је мото. Неколико покрета усвојило је ту идеју – Зелени екстремисти у Немачкој, Фронт за ослобађање животиња, на пример Бомбашки напад Тимоти Меквеја на савезну зграду у Оклахома ситију 1995. акт је те врсте. Вајт се залаже да се терористи појединци називају манијацима, а не са сентименталним призвуком, вуковима самотњацима.

У четвртом одељку *Религија и тероризам* аутор тврди да деведесетих година 20. века „тероризмом доминира насилно теолошко учење“, док су после Другог светског рата тероризмом доминирала етничка питања, идеологије и национализам. У основи, формула за верско насиље ствара се увек „када позив мирољубиве вере на универзалну љубав људи претворе у право да воле само оне који изгледају, понашају се и верују на исти начин као и они“. Свети ратници као терористи свет деле на добро и зло, убијање је за њих свети обредни чин, говоре у име Бога, не праве разлике међу жртвама, не треба им шира публика, а непријатељи су саме сатане. Они убијају само зло, а не људе. Сатанизација је у религијском тероризму битан феномен. Да би биле сатанизоване, омражене групе су прво жртвени јарци, потом се њихово деловање види кроз мноштво завера и на крају они су у савезу са силама чистог зла. Препрека за убијање више не може бити. Ратове у периоду распада бивше Југославије аутор је навео као пример тројне верске нетрпеливости дуге преко хиљаду година (повезујући је са плодном идејом Хантингтона о сукобу цивилизација), која је извор религијског тероризма. На крају поглавља Вајт даје преглед верских сукоба у свету данас. У Индији се „боре хиндуисти, муслимани и Сики, као и Сингалези и Тамили; у Ирској су активни милитантни протестанти и католички терористи; на Блиском истоку муслимани и Јевреји; у САД разни култови и групе које се боре за доминацију“.

У другом поглављу *Основни историјски подаци* (такође четири одељка), аутор указује на корене савременог тероризма уопште и посебно на примерима Ирске, Блиског истока и Латинске Америке. Модерни тероризам има корене у добу Просвећености. Настао је у Европи и пренео се на остатак света. У првом одељку аутор следи развој модерног тероризма од француске и америчке револуције до болшевичке револуције у Русији. Можда је за наше читаоце занимљиво да Вајт Маркса не сматра револуционаром, а поготово не терористом, док Лењину и његовој гарди припадају оба епитета. Тероризам у западном искуству следи одређену традицију. На Западу терористи су мотивисани одређеном идеологијом или национализмом. То је постало нарочито видљиво после Другог светског рата. Тероризам обновљен 60-их година постао је оруђе фанатика у политичкој борби. Националистичке и револуционарне групе сматрале су се носиоцима борбе против власти на Западу. Према Рапопорту, Вијетнамски рат, антиколонијални покрет и опште преиспитивање друштвеног поретка обезбедили су кохезивну везу између терористичких група. Фрејзер и Фултон сматрају да треба правити разлику између тероризма пре и после Другог светског рата. „Нови“ (после Другог светског рата) тероризам карактерише неколико нових фактора. То су медији, брзина комуникације, терористичко оружје и мобилна команда. Посебно се наглашава склоност модерног тероризма ка неселек-

тивном насиљу. У остала три одељка Вајт образлаже историјски настанак тероризма у Ирској, на Блиском истоку и у Латинској Америци, ширење тероризма и међусобни утицај, нарочито у организацијском смислу. Из 1000-годишње борбе за независност Ирске настала је ИРА. Та борба довела је до устанка 1916. године, који је својим неуспехом довео до расцепа ИРЕ. Каснији покушаји да се северна Ирска припоји Републици Ирској обнављали су овај сукоб који траје и данас са истим етничким и верским коренима. На Блиском истоку је на рушевинама Отоманског царства империјална Европа настојала да успостави контролу. После Другог светског рата, усред арапског света, уз помоћ Европе оснива се модерна држава Израел. Вајт, имајући то у виду, наводи три основна извора тероризма на Блиском истоку: 1) питање ко ће владати, Израел или Палестина; 2) борбе арапских земаља око премоћи; 3) будућност револуционарног ислама. Сва три извора су у симбиози и да би се одржали зависе један од другог. Главне архитекте модерног тероризма били су К. Маригела и Е. Че Гевара, а теоретичари покрета Франц Фанон и Режи Дебре. Маригела је разрадио теорију урбаног тероризма, а Че Гевара је описао герилски покрет током кубанске револуције. Тупамароси из Уругваја отелотворили су идеје урбане револуције, које су касније биле копиране у САД и Европи. Вајт разликује герилску и терористичку борбу, иако су њихове границе веома растегљиве и преплићуће.

Треће поглавље *Модерни тероризам* има шест одељака и најдетаљније разрађује проблеме савременог тероризма. У првом одељку *Међународни тероризам и палестинско питање* аутор, одлично познајући историјске и актуелне сличности међу различитим терористичких групама, успешно и аргументовано води читаоца ка схватању да је тероризам светски проблем. Према Вајтовом мишљењу модерни тероризам настао је из догађаја на Блиском истоку. Тероризам је на Блиском истоку дошао у први план након неуспеха конвенционалног рата који су Арапи водили против Израела. Палестинска ослободилачка организација се ослања на латиноурбана искуства и стиче своја, да би на крају 20. века, каже Вајт, израсла у доминантну терористичку организацију у свету. Из ње се одвојило десетак терористичких група, од којих је најуспешнија Абу Нидалова. У одељку *Религија и блискоисточни тероризам* Вајт указује на стереотипе у виђењу извора тероризма, посебно религијских, на Блиском истоку. „Исламски тероризам“ по мишљењу једних постоји, по мишљењу других, рационалнијег расуђивања, не постоји. Вајт подсећа да све три религије обожавају истог Бога и да ислам није ништа више насилан од јудаизма и хришћанства. У исламу постоји широк спектар верских и политичких уверења која одбацују насиље, али постоје и радикални исламисти који су Запад протерали у свет јереси. Грубо је, недиференцирано и нетачно рећи да постоји „исламски тероризам“ будући да су видљиво подељене све познате терористичке групе, слично као оне у

САД, каже Вајт. Насилнички верски фанатици, као што је у првој глави речено, редуковали су своју верску догму на себи сличне. Новост у тероризму јесте то што се неке међу њима више и не ослањају на државу већ је вера основ њихове мисије. Иранска револуција потпомогла је стварање многих таквих организација на Блиском истоку, тиме што је почела да повезује ислам преко етничких граница. Вајт говори о свим познатим верским терористичким организацијама насталим после оснивања Израела, како исламским, тако и јеврејским (Муслиманско братство, Хезболах, Хамас, Палестински исламски циџад, Египатска исламска група, Египатски исламски циџад, Оружана исламска група у Алжиру, Харакат ул-Муџахедин, Јамат ул-Фуква у Пакистану и јеврејске фундаменталистичке групе). У одељку *Међународни тероризам: успон и пад левице и деснице* Вајт, као што и сам наслов упућује, верује да је, барем овај до сада познати, на класичним идеолошким уверењима засновани тероризам изгубио своје изворе и евентуалну подршку. Демократска природа западњачких влада обезбедила је механизме за исправљање многих структурних неједнакости и тако затворила канале за евентуалну појаву екстремизма. Левичарски тероризам у Западној Европи настао из друштвених и политичких фрустрација (одговор на модернизацију и индустријализацију Западне Европе у периоду после Другог светског рата) углавном је нестао до 1995. године. Левичарске групе у погледу организације и деловања у Европи држале су се модела РАФ, укључујући и јапанску фракцију Црвене армије. После пада комунизма оживеле су десно оријентисане терористичке групе које подржавају капитализам, али са израженим захтевима за самоопредељењем и националним идентитетом. Неонацизам је ускрснуо широм Европе, у Јужној Африци и Америци. Значајан је податак да су исте организације обучавале фашистичке терористе, након што је РАФ нестао. Такође, каже Вајт, када се исцрпе домаћи извори (у Европи или Јапану) терористи прелазе на Блиски исток. Следећи одељак *Националистички и етнички тероризам* посвећен је објашњавању тенденција доминације етничког тероризма у 21. веку. Резон његовог постојања јесте постојање страха од насиља, дакле насиље само. Политички и религијски терористи користе насиље на симболичан начин, да укажу на своје циљеве. Етнички терористи чине насиље као потврду свог идентитета. Ово објашњење Д. Бајмана Вајт оцењује продуктивним, јер потврђује анализу извора тероризма, као структурних друштвених недостатности. Пут борбе против етничког тероризма јесте у отварању канала афирмације етничких група у институцијама демократије, придобијању умерених, подршци самоуправи. Вајт примере етничког тероризма показује кроз деловање ЕТЕ, ИРЕ, ПКК у Турској и ЛТТЕ у Шри Ланки. У следећа два одељка (*Тероризам у САД* и *Насилни екстремизам у САД*) Вајт се бави тероризмом и екстремизмом у Сједињеним Државама. За читаоца са балканским искуством насиља и тероризма слика

тероризма у Америци изгледа сложено. Она има историјске, актуелне и увезене изворе, који се понекад мешају, као што терористи и раде. У целини, Вајт мисли да је „већи део терористичких дела у Америци криминалне, а не политичке природе“. Аутор наводи више типологија тероризма. Гурову која се састоји од три типа: (1) самоорганизовани, (2) бунтовнички и (3) транснационални. Године 1987. у FBI билтену Џ. Харис наводи пет разних терористичких група (типова тероризма): (1) бели левичари, (2) Порториканци, (3) црни милитантни борци, (4) десничарски екстремисти и (5) јеврејски екстремисти. Слично наводи и Б. Смит на основу података FBI: (1) десничарски екстремисти, (2) левичарски екстремизам, националистички тероризам и (3) међународни тероризам. Вајт даје своју категоризацију (потиче из 1986): (1) стране групе које делују на америчком тлу, (2) националисти – револуционари, (3) идеолошки десничари, (4) идеолошки левичари и (5) криминалне групе које користе терористичке методе. Последице хладног рата осетиле су се и на пољу терористичке делатности. Вајт показује како је подршка муџахединима преокренута у борбу против њих. Сједињене Америчке Државе, као помагач против СССР, постале су мета. Вајт отворено показује како политички погледи на тероризам стварају двоструке стандарде. Међу екстремистима у Америци модерну десничарску екстремистичку мисао карактеришу нетолерантни верски догматизам, расизам и завера. Припадници деснице држе се једне или више ових идеја: идеје супремације беле расе, идеје преживљавања или екстремистичког верског израза. У проценама актуелних извора еколошки проблеми имају највећи потенцијал за терористичку делатност.

Последње, четврто, поглавље *Проблеми модерног тероризма* бави се проблемима модерног тероризма с аспекта оружја за масовно уништење, усавршености и значаја медија, релације између поимања грађанских слобода и потребе за ефикасном антитерористичком борбом, те искуства у вези са догађајем од 11. септембра. Први случај који је скренуо пажњу на опасности од технотероризма био је напад секте Аум Шинрикјо на токијску подземну железницу 1995. године. У овом нападу спојена су „два најпогубнија чиниоца модерног тероризма: верски фанатизам и оружје које може да изазове масовну смрт“. Спојени су у ствари одлучност која проистиче из верског фанатизма и разарајућа моћ нуклеарног, биолошког или хемијског оружја. Вајт указује на рањивост савремених држава, посебно САД, с обзиром на њихову зависност од функционисања технолошких система на свим нивоима друштва. У одељку о односу терористичких аката и медија указује се на дилему која настаје због супротстављености начела слободе штампе и захтева у области примене контратерористичких мера. С тим у вези постоје три групе мишљења, једно од њих јесте да је „тероризам нови тип борбе и терористи су од медија направили своје

савезнике“. Друга група види медије као снагу која држе владу под контролом и да стога треба ограничити директно извештавање о току терористичких догађања. Трећа група верује да је истина супротна – да медији раде у корист владе. Из више примера Вајт, ипак, закључује да медији раде у интересу друштва и владе и да извештавање има негативан ефекат на тероризам. Медији стварају још неке потенцијалне проблеме, а то су подстицаји на насиље и нежељена комуникација. Негативна идентификација је реалан проблем, посебно ако језик преношења не омета, него ту идентификацију подстиче. Давање могућности терористима да преко медија износе своје ставове отвара могућност политичке комуникације. Проблема медија има и на другој страни – да се њиховом контролом „озакони тероризам владе“. Вајт се залаже за налажење интерних правила између контратерористичких снага и медија, тврдећи да су такве мере ефикасније од владиних забрана. У одељку *Политика, слобода, безбедност и будућност*, како каже аутор, покрећу се многа питања, а нуди мали број решења. Суштински се указује на неке од дилема које ће морати да решавају политичари и стручњаци за безбедност. То се, пре свега, односи на питање да ли тероризам подлеже кривичном закону или је то проблем националне одбране. С. Тарнер се залаже за активније мере против терориста, међу које убраја: „укидање председничке забране атентата, преузимање казних војних напада, предузимање тајних акција, постављање приоритета при операцијама ослобађања талаца, побољшање обавештајне службе и цензуру медија“. Већина ових захтева коси се са правним нормама демократске државе, али, ипак, чини нам се да је Тарнеров став уврштен да би се показала жеља да се реторика замени ефикасним резултатима у борби против терориста. Аналитичари, каже Вајт, такође указују да постоји тачка када се грађанске слободе могу прикратити у име јавне безбедности, тим пре ако она може бити угрожена средствима за масовно уништење које је у рукама терориста. Аутор указује на бројне дилеме о употреби војске у борби против тероризма и претњама од милитаризације политике, када се војсци дају предуго и претерана овлашћења. Посебан проблем представљају навике полиције да „прво научи да скупља информацијама, а онда да их крије“. Слабост полицијске службе јесте у томе што, стварајући привид да контролише насиље, манипулише информацијама, а то се одражава на могуће прикривање репресије, али и на ометање борбе против тероризма. У последњем одељку књиге Вајт износи реакције на догађаје од 11. септембра. Прво питање посвећено је новој врсти рата – „асиметричном рату“. Свака неравнотежа економских, политичких и војних снага производи идеје о начину како да се она превлада. Америчка војска, пише Вајт, овакву врсту односа назива „асиметричним ратом“. Асиметрија ће се одразити и на

стил борбе. Циљ слабијих јесте да покажу да људи не могу да живе безбедно иако су део моћних система. Аутор даље указује на нужност јединственог деловања свих обавештајних структура. Принципи тајности, доброг обавештајног рада и окрутности јесу основа успешне контратерористичке борбе, наглашава историчар М. Хауард. Вајт даље наводи хронологију напада Ал-Каиде на САД и анализира „еволуциони развој самоубилачких бомбашких напада“. Кључ за разумевање Ал-Каидиних самоубица (сахида) јесте у „инфраструктури, обуци и култури“. Поред напада на САД примећене су неке разлике у понашању терориста самоубица. Искуства Хезболаха говоре да су „самоубице млади сиромашни људи који желе да постану мученици“. После сахидске припреме они се одмах упућују на место извршења акта, имајући у виду да је то кратко време критично и да је могућ повратак нормалне перцепције стварности. Са слањем терориста у САД то није случај. Вајт верује, али проблем оставља и отвореним, да „нису сви терористи из групе морали да знају да се иде у самоубилачку мисију“.

На крају, Вајт јасно решава дилему о политичком третирању тероризма (војни или криминално-полицијски проблем), наводећи чињеницу да се ЦИА реорганизује да би се прилагодила изазовима после хладног рата и да је одређено 40.000 војника за специјалне ратне мисије. „Америка ће третирати тероризам и као проблем војске и као проблем кривичног права, зависно од ситуације“.